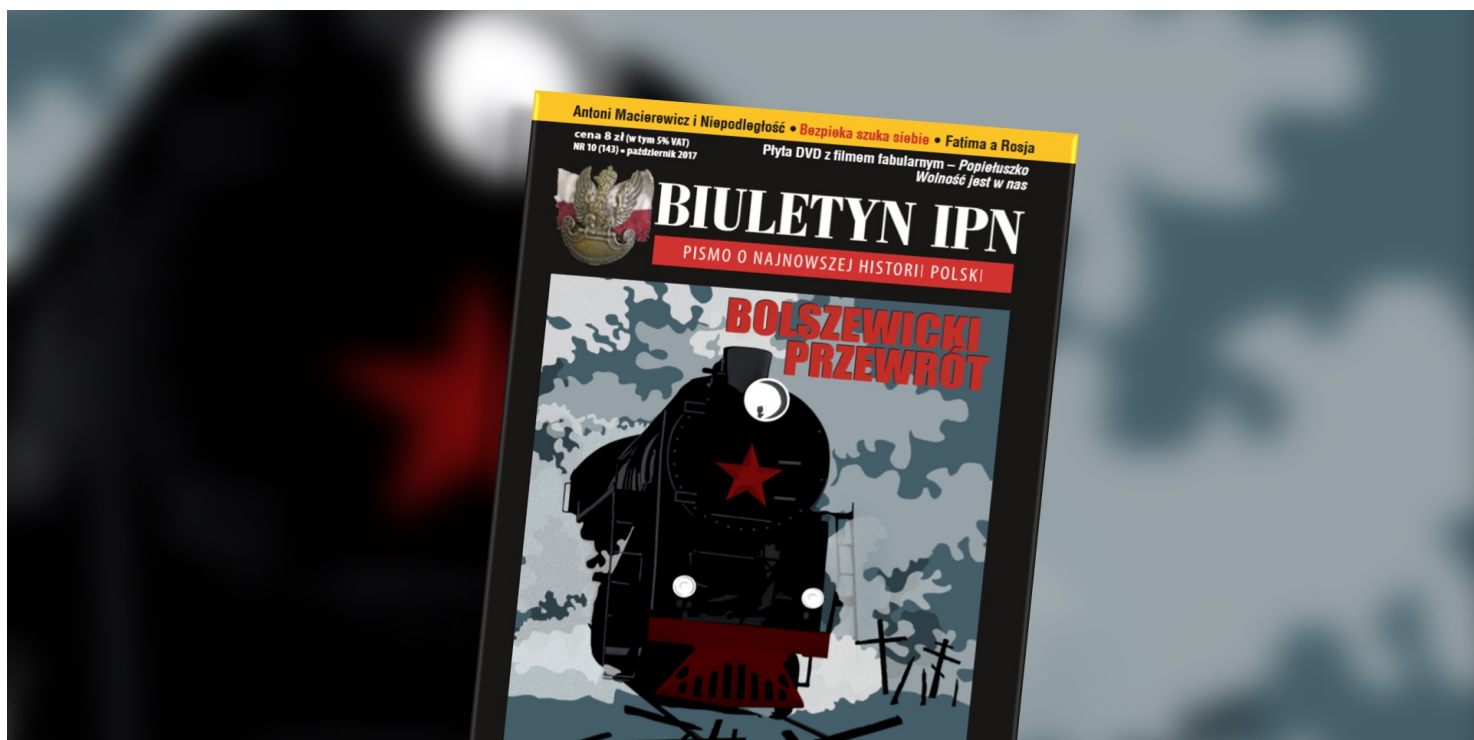

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/nkwd/68814,Jak-rewolucja-pozarla-swoje-polskie-dzieci.html>

ARTYKUŁ

Jak rewolucja pożarła swoje polskie dzieci

Autor: BORYS SOKOŁOW 01.06.2020

Wśród bolszewików, którzy jesienią 1917 r. przejęli władzę w Piotrogradzie, było wielu Polaków. W ZSRS przyjęto się w ogóle o tym nie wspominać. Kiedy mówiono o komisarzach lub szeregowych członkach Piotrogradzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego, który kierował przewrotem, padały z zasady nazwiska niepolskie. Rewolucja pochłonęła także swoje polskie dzieci - w czasach Wielkiego Terroru.

Spośród bez mała 3 mln Polaków, którzy w 1917 r. znaleźli się na terytorium Cesarstwa Rosyjskiego poza obszarem okupowanym przez Austro-Węgry i Niemcy, wielu wzięło udział w wojnie domowej. Jedni przyłączyli się do czerwonych, inni do białych. Dokładnych liczb nie znamy. Ogółem w I wojnie światowej, rosyjskiej wojnie domowej oraz wojnie bolszewicko-polskiej zginęło ok. 746 tys. żołnierzy będących mieszkańcami Polski w granicach z 1921 r.¹

Jeżeli chodzi o samą wojnę domową, to jedynie niewielka część zaangażowanych w nią Polaków walczyła w szeregach białych. Tylko na Syberii działała sprzymierzona z adm. Aleksandrem Kołczakiem 5. Dywizja Polska, sformowana przeważnie z polskich jeńców, którzy wcześniej służyli w armii niemieckiej lub austriackiej. Zajmowała się jednak głównie ochroną kolei transsyberyjskiej.

Większość polskich uczestników wojny domowej walczyła po stronie czerwonych, co wynikało z tego, że Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL) tradycyjnie sprzyjała bolszewikom. Wielu jej członków ewakuowało się z Królestwa Polskiego podczas odwrotu wojsk rosyjskich w 1915 r. i dwa lata później przebywało w Piotrogradzie. Pewną rolę odgrywało i to, że jednym spośród przywódców Piotrogradzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego był Feliks Dzierżyński, który do udziału w rewolucji wciągnął swoich towarzyszy z SDKPiL. Po stronie białych występowało niewielu Polaków, ponieważ polscy przeciwnicy bolszewików woleli walczyć o niepodległość swojej ojczyzny niż o odbudowanie „integralnego i niepodzielnego” Imperium Rosyjskiego. Wśród wybitnych białych dowódców można wskazać atamana Stanisława Bułak-Bałachowicza, który dowodził dużym oddziałem w Armii Północno-Zachodniej gen. Nikołaja Judenicza, jak również gen. Siergieja Wojciechowskiego, który stanął na czele resztek armii adm. Aleksandra Kołczaka, ewakuowanych na Zabajkale w 1920 r. Jednakże w obu przypadkach mamy do czynienia z rozmytą tożsamością narodową. Wojciechowski, podobnie jak wielu innych oficerów pochodzenia polskiego w armii carskiej, był prawosławnym (jak jego ojciec, generał armii rosyjskiej), co otwierało dodatkowe możliwości kariery; po zakończeniu wojny domowej służył w armii czechosłowackiej.²

Postanowiłem przyrzeć się porewolucyjnym losom kilkunastu znanych Polaków, którzy brali udział w rewolucji październikowej w Piotrogradzie. Lista nie jest pełna – to wyłącznie ci, o których udało mi się znaleźć informacje.

Feliks Dzierżyński, akta Ochrany,

Feliks Dzierżyński

Urodził się w 1877 r. w rodzinie szlacheckiej w majątku Oziembłowo (nazwę zmieniono później na Dzierżynowo) w powiecie oszmiańskim w guberni wileńskiej. Jesienią 1895 r. wstąpił do litewskiej organizacji socjaldemokratycznej. Ale ósmej klasy gimnazjum nie ukończył.

„Gimnazjalista Dzierżyński to miernota, przeciętność, bez jakichkolwiek wyrazistych zdolności.”³

Takim go zapamiętał absolwent tego samego gimnazjum Józef Piłsudski.

Dzierżyński niejednokrotnie był aresztowany i zsyłany. Po rozłamie w rosyjskiej socjaldemokracji stanął po stronie bolszewików. Rewolucja lutowa uwolniła go z butyrskiego więzienia w Moskwie, gdzie odbywał dziewięcioletni wyrok ciężkich robót. Podczas rewolucji październikowej należał do Piotrogrodzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego i bezpośrednio organizował powstanie w mieście. Odpowiadał za ochronę sztabu bolszewików w Smolnym i kierował operacją zajęcia budynku Poczty Głównej i Telegrafu. W grudniu 1917 r. stanął na czele WCzK (popularnie Czeka, później – GPU oraz OGPU) i stał się głównym realizatorem czerwonego terroru. Redagował pismo „Czerwony Terror”. W opinii współtowarzyszy, twórca Czeka lubił osobiście prowadzić przesłuchania i wymuszać zeznania, „łamać” osoby podejrzane o sprzyjanie kontrrewolucji. Razem z nim do Czeka przybyło niemało Polaków z grona „zawodowych rewolucjonistów”. Podczas wojny bolszewicko-polskiej 1920 r. Dzierżyński był przewodniczącym Polskiego Biura KC Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) i członkiem Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski. Od 1924 r. stał też na czele Wszechzwiązkowej Rady Gospodarki Narodowej (WSNCh), a w latach 1919–1923 był ludowym komisarzem komunikacji. W roku 1924 został kandydatem na członka Biura Politycznego. Umarł na atak serca 20 lipca 1926 r. podczas plenum Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) po odczytaniu dwugodzinnego referatu o stanie sowieckiej gospodarki.⁴

Stanisław Kosior

Urodził się w 1889 r. w Węgrowie, w rodzinie robotniczej. Pracował jako ślusarz w zagłębiu donieckim. Udział w strajkach w czasie pierwszej rosyjskiej rewolucji skłonił go w 1907 r. do wstąpienia w szeregi Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji (SDPRR); przyłączył się tam do frakcji bolszewików. W 1914 r. był jednym z organizatorów kijowskiego komitetu SDPRR(b). W latach 1911 i 1915 był skazywany na zesłanie. Rewolucja lutowa zastała go na zesłaniu w guberni irkuckiej. W październiku 1917 r. był komisarzem Piotrogrodzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego i kierował formowaniem oddziałów czerwonej gwardii w rejonie narewskim, liczących 6 tys. ludzi. Wraz z nimi zdobywał Dworzec Bałtycki oraz Poczta Główną i

Telegraf.⁵

**Od lewej Trofim Łysenko,
Stanisław Kosior, Anastas
Mikojan, Andriej Andriejew, Józef
Stalin. Kreml, Pałac Zjazdów 1935**

W okresie późniejszym Kosior był jednym z organizatorów KP(b) Ukrainy. W latach 1928–1938 stał na jej czele, odgrywał ważną rolę w kampanii głodzenia ludności w latach 1932–1933 oraz w Wielkim Terrorze lat 1937–1938. W 1930 r. został członkiem Politbiura, a w styczniu 1938 r. wiceprzewodniczącym Rady Komisarzy Ludowych ZSRS oraz przewodniczącym Komisji Kontroli Państwowej. W związku z tym miał okazję podpisać pięć stalinowskich list egzekucyjnych. Kosiora aresztowano 3 maja 1938 r. pod fikcyjnym zarzutem przynależności do Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). Został rozstrzelany 26 lutego 1939 r.⁶

Bronisław Wesołowski

(ps. „Smutny”, „Jan z Kijowa”)

Urodził się w 1870 r. we wsi Fawory, w guberni piotrkowskiej, w rodzinie szlacheckiej. Ukończył politechnikę w Zurychu jako inżynier elektrotechnik i wkrótce potem związał swój los z ruchem rewolucyjnym. Brał udział w opracowaniu projektu programu przyjętego na I Zjeździe Socjaldemokracji Królestwa Polskiego w 1894 r. W 1905 r. został sekretarzem komitetu warszawskiego Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy. Około dwudziestu lat spędził w więzieniach lub na katordze, a po rewolucji lutowej przyjechał do Piotrogradu z zesłania w guberni jenijskiej. W okresie rewolucji reprezentował polską socjaldemokrację w KC SDPRR(b), był członkiem jej sekretariatu i członkiem Piotrogrodzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego. W czasie przewrotu bolszewickiego kierował kolportażem literatury agitacyjnej dla jednostek wojskowych i występował na wiecach w zakładach produkcyjnych.⁷ Na II Zjeździe Rad, który zaczął się 26 października (według kalendarza gregoriańskiego: 8 listopada) 1917 r., Wesołowski został wybrany na członka Ogólnorosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego. W grudniu 1918 r. pojechał do Polski na czele delegacji Czerwonego Krzyża w celu prowadzenia rozmów na temat wymiany jeńców. Wraz z członkami delegacji 2 stycznia 1919 r. został zabity przez polskich żandarmów koło wsi Mień w powiecie Wysokie Mazowieckie. Przyczyną było

prowadzenie przez niego i jego współtowarzyszy działalności propagandowej.⁸

Bronisław Wesółowski

Stanisław Pestkowski

Franciszek Grzelszczak

(ps. „Marcin Grzegorzewski”)

Urodził się w 1881 r. w Warszawie, w rodzinie robotniczej. W 1904 r. wstąpił do Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy i w 1905 r. brał udział w rewolucji w Warszawie; przyłączył się do bolszewików. Od 1914 r. prowadził agitację w armii. Po rewolucji lutowej został członkiem komitetu żołnierskiego II Armii. W październiku 1917 r. należał do Piotrogrodzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego i prowadził agitację wśród oddziałów garnizonu. Na II Zjeździe Rad wybrano go na członka Ogólnorosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego. W latach 1918–1925 prowadził nielegalną działalność komunistyczną w Polsce. W 1925 r. został aresztowany i dopiero w 1928 r. w ramach wymiany więźniów odesłano go do ZSRS. Przed aresztowaniem był członkiem międzynarodowej komisji kontrolnej Międzynarodówki Komunistycznej (Kominternu). 15 września 1937 r. został aresztowany, a 25 grudnia rozstrzelany jako rzekomy członek POW.⁹

Andrzej Radziszewski

(pseudonim literacki: Arski)

Urodził się w 1886 r. w Grodnie, w rodzinie szlacheckiej. Po ukończeniu grodzieńskiego gimnazjum w 1905 r. wstąpił do Polskiej Partii Socjalistycznej. 1 listopada 1905 r. został ciężko ranny podczas demonstracji w

Warszawie. W 1906 r. rozpoczął studia w Instytucie Górnictwa w Petersburgu i przyłączył się do bolszewików. W 1910 r. usunięto go z instytutu, po czym wyemigrował do Niemiec, gdzie ukończył Akademię Górniczą we Fryburgu. W 1914 r. wrócił do Petersburga i dzięki poparciu Leonida Krasina został inżynierem w zakładach Siemens i Schuckerta na Wyspie Wasilewskiej. Publikował w gazecie „Prawda”, był współredaktorem i współwydawcą organu SDKPiL „Życie”, zamkniętego przez władze po ukazaniu się drugiego numeru. Prowadził propagandę antywojenną wśród robotników na Wyspie Wasilewskiej. Często występował w klubie polskich robotników „Łucz” (Promień). W okresie rewolucji lutowej brał udział w zajęciu drukarni gazety „Kopiejka” i utworzeniu pierwszej redakcji gazety „Izwestia Pietrogradskogo Sowietu”. Podczas rewolucji październikowej był komisarzem Mikołajowskiej Szkoły Kawalerii. Jak pisała gazeta „Socjalistическая Jakutija” z 29 listopada 1934 r., w owym czasie

„należał do najlepszych, niestrudzonych agitatorów, którzy porywali za sobą i organizowali masy rewolucyjnych robotników, żołnierzy i marynarzy do ostatecznego i zdecydowanego boju z burżuazją, z kontrrewolucją”.

Po rewolucji zajmował się głównie działalnością literacko-propagandową, redagował gazetę „Ekonomiczeskaja Żyźń”; w latach 1930–1931 był profesorem Leningradzkiego Instytutu Górniczego. Był przewodniczącym rady naukowo-technicznej przy Radzie Komisarzy Ludowych Jakuckiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej. Zmarł na udar mózgu 29 listopada 1934 r.¹⁰ Ponieważ w 1925 r. uczestniczył (choć zaledwie przez cztery tygodnie) w zinowjewowskiej opozycji wobec Stalina, to czystki 1937 r. najprawdopodobniej by nie przeżył.

Jakub Fenigstein

(ps. „*Jakub Dolecki*”)

Żyd, urodził się w 1888 r. we wschodniej Polsce, w rodzinie mieszczańskiej. Od roku 1904 był członkiem komitetu wykonawczego SDKPiL, niejednokrotnie podlegał aresztowaniom, karze więzienia i zesłania. W 1917 r. był członkiem komitetu wykonawczego petersburskiego komitetu bolszewików, jednym spośród przywódców rewolucji październikowej. Dwa lata później był wiceprzewodniczącym Rady Komisarzy Ludowych i ludowym komisarzem spraw wewnętrznych Litewsko-Białoruskiej SRS, w latach 1921–1937 odpowiadał za kierownictwo Rosyjskiej Agencji Telegraficznej (ROSTA), a później Agencji Telegraficznej ZSRS (TASS).

Zastrzelił się 19 czerwca 1937 r., kiedy aresztowano go jako rzekomego polskiego szpiega.¹¹

Wiktor Bajer

Żyd, urodził się w 1888 r. w Warszawie w rodzinie mieszczańskiej. W 1905 r. wstąpił do SDKPiL. Podczas rewolucji październikowej stał na czele czerwonej gwardii w fabryce „Skorochod”, brał udział w szturmie na Pałac Zimowy. Przed aresztowaniem pracował jako zastępca naczelnika Specjalnego Biura Konstruktoryjnego (tzw. szaraszki) Zarządu NKWD obwodu leningradzkiego. Zatrzymano go 17 lipca, a rozstrzelano 27 sierpnia 1937 r., pod fikcyjnym zarzutem przynależności do POW.¹²

Stanisław Pestkowski

Urodził się 3 grudnia 1882 r. we wsi Kiełczygłów w guberni kaliskiej, w rodzinie szlacheckiej. W 1901 r. wstąpił do Związku Polskiej Młodzieży Socjalistycznej, a w roku następnym został członkiem SDKPiL. W 1906 r. został aresztowany, skazany na katorgę i dożywotnie zesłanie do guberni irkuckiej, jednakże sześć lat później udało mu się zbiec za granicę. Do Piotrogradu przyjechał po rewolucji lutowej. 24 października (6 listopada) 1917 r. został mianowany przez Komitet Wojskowo-Rewolucyjny komisarzem Poczty Głównej i Telegrafu; dowodził wraz z Julianem Leszczyńskim akcją jej zajęcia. W rzeczywistości urząd został przejęty bez oporu, ponieważ na jego straży stał keksholmski pułk lejbgwardii, który przeszedł na stronę bolszewików. Pestkowski kierował akcją kolportowania manifestu, w którym nawoływano do obalenia rządu Aleksandra Kiereńskiego i utworzenia Rady Komisarzy Ludowych.¹³

Osiemnaście dni później został mianowany komisarzem banku państwowego na prawach dyrektora. Jednakże urzędował na tym stanowisku zaledwie dwa dni i został zwolniony, gdy zaproponował, aby Rada Komisarzy Ludowych zaciągnęła pożyczkę w wysokości 5 mln rubli u jego znajomego – polskiego bankiera. Po tym zdarzeniu Pestkowski pracował jako zastępca ludowego komisarza do spraw narodowości. W latach 1919–1920 był przewodniczącym komitetu rewolucyjnego, który zarządzał całym terytorium ówczesnego Kazachstanu, a w czasie wojny bolszewicko-polskiej stał na czele kierownictwa politycznego Frontu Zachodniego. W 1926 r. został wiceprzewodniczącym i sekretarzem KC Międzynarodowej Organizacji Pomocy Bojownikom Rewolucji, później zaś pracował w aparacie Kominternu. W 1937 r. został aresztowany i 15 listopada rozstrzelany jako rzekomy członek „kontrewolucyjnej organizacji terrorystycznej”, za którą była uznawana Polska Organizacja Wojskowa.¹⁴

Michał (Marian) Wojciechowski

Urodził się w 1882 r. w rodzinie chłopskiej. Pracował jako ślusarz i maszynista na kolei i w zakładach przemysłowych na Ukrainie. W 1914 r. dostał wezwanie do wojska, jednak już wkrótce, jako wartościowy fachowiec, został oddelegowany do zakładów Putiłowa. Tam też po rewolucji lutowej wstąpił do partii bolszewików i został wybrany na przedstawiciela do rady delegatów robotniczych i żołnierskich w okręgu

Narwy i Peterhofu. W dniach rewolucji październikowej kierował czerwoną gwardią zakładów Putiłowa, dla której zdobył broń w zakładach w Siestreriecku, i wraz z którą brał udział w szturmie na Pałac Zimowy. W latach wojny domowej dowodził pierwszym sowieckim pociągiem pancernym wystanym przeciwko oddziałom Kiereńskiego i Piotra Krasnowa pod Piotrogradem, był również pełnomocnikiem do spraw walki z kontrrewolucją i bandytyzmem na tyłach 16. Armii Czerwonej. Udało mu się umrzeć naturalną śmiercią w 1948 r. Być może ocaliły go stosunkowo późne wstąpienie do partii bolszewików (w 1917 r.), brak kontaktów z Polską, jak również to, że po wojnie domowej zajmował niezbyt wysokie stanowiska w instytucjach gospodarczych i w radach oraz nie pełnił ważnych funkcji w partii, w wojsku ani też w organach bezpieczeństwa.¹⁵

Aleksander Granas

(ps. „Wroński”)

Żyd, urodził się w 1885 r. w powiecie gostyńskim, w rodzinie mieszczańskiej. Do partii bolszewików wstąpił w 1905 r. W latach I wojny światowej intensywnie współpracował z Izrailem Gelfandem (Helphandem) (ps. „Aleksander Parvus”) i Jakubem Fürstenbergiem (ps. „Hanecki”) w Kopenhadze, a w okresie rewolucji październikowej został komisarzem Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego na Dworcu Bałtyckim. Później pracował w Kominternie, a pod koniec życia kierował biblioteką w Muzeum Rewolucji. Został aresztowany 19 września 1937 r., a 21 października 1937 r. rozstrzelany jako rzekomy członek POW.¹⁶

Adam Koczarowski

(ps. „Sławiński”)

Urodził się 11 września 1885 r. w miasteczku Poninka w guberni wołyńskiej, w rodzinie robotnika przemysłu bawełnianego. Pracował w Warszawie jako ślusarz. W 1907 r. wstąpił do SDKPiL. Był ślusarzem w zakładach mechanicznych w dzielnicy wyborgskiej w Piotrogradzie, a następnie przeniósł się do fabryki Siemens'a i Schuckerta. W czasie rewolucji październikowej stanął na czele czerwonej gwardii w moskiewsko-narewskim okręgu Piotrogradu, był członkiem komitetu rewolucyjnego tego okręgu, brał udział w szturmie na Pałac Zimowy. W czasie wojny domowej był komisarzem 52. Dywizji Strzeleckiej, a podczas wojny bolszewicko-polskiej przewodniczącym Grodzieńskiego Komitetu Rewolucyjnego. W latach 1920–1924 był ludowym komisarzem rolnictwa Białorusi, w latach 1924–1928 przedstawicielem Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w KC Komunistycznej Partii Białorusi; w latach 1928–1934 – sekretarzem mińskiego komitetu okręgowego i miejskiego KP(b), a od 1934 r. naczelnikiem oddziału politycznego moskiewsko-białoruskiej kolei żelaznej i naczelnikiem grupy kontrolno-inspekcyjnej centralnego zarządu dróg Ludowego Komisariatu Dróg Komunikacyjnych ZSRS. W latach 1930–1936 był także członkiem Politbiura KC Komunistycznej Partii Polski. Został aresztowany 9 lipca 1937 r., a 1 listopada skazany za rzekome uczestnictwo w POW, 3 listopada zaś

rozstrzelany.¹⁷

Mieczysław Warszawski

(ps. „Wroński”, „Broński”)

Żyd, urodził się w 1882 r. w Łodzi, w rodzinie właściciela fabryki bawełnianej. W latach 1900–1905 studiował na politechnice w Monachium, a potem na wydziale ekonomicznym uniwersytetu monachijskiego. W 1902 r. przystąpił do współpracy z SDKPiL, od 1906 r. był redaktorem centralnego organu partii „Czerwony Sztandar”. W tym samym roku został aresztowany, a po zwolnieniu w 1907 r. emigrował do Szwajcarii, gdzie w 1909 r. uzyskał tytuł doktora nauk ekonomicznych. Od początku I wojny światowej brał udział w pracach lewicy w Zimmerwaldzie. Latem 1917 r. powrócił do Piotrogradu; uczestniczył w rewolucji październikowej jako agitator Piotrogradzkiego Komitetu Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) oraz jako redaktor polskiej gazety partyjnej „Trybuna”. Na II Zjeździe Rad został wybrany na członka Ogólnorosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego. W 1918 r. pełnił obowiązki ludowego komisarza handlu i przemysłu, a w latach 1920–1922 był przedstawicielem pełnomocnym (ambasadorem) w Austrii. W latach 1924–1928 wchodził w skład kolegium Ludowego Komisariatu Finansów oraz Ludowego Komisariatu Handlu Zagranicznego, jednak już w 1928 r. został usunięty ze wszystkich stanowisk i oskarżony o sprzyjanie „ekonomistom burżuazyjnym” i stosowanie się do ich zaleceń; mimo to został wykładowcą w Akademii Komunistycznej. Był również profesorem Uniwersytetu Moskiewskiego w katedrze polityki ekonomicznej, a potem starszym pracownikiem naukowym Instytutu Ekonomiki Akademii Nauk ZSRS i redaktorem czasopisma „Socjalistyczeskoe Chożajstwo”. Aresztowano go 9 września 1937 r. i rozstrzelano 1 września 1938 r. pod fałszywym zarzutem uczestnictwa w POW.¹⁸

Julian Leszczyński

(ps. „Leński”)

Urodził się 8 stycznia 1889 r. w Płocku, w rodzinie robotniczej (według innych źródeł – w rodzinie mieszczańskiej). W 1906 r. wstąpił do SDKPiL. W 1909 r. rozpoczął studia na wydziale filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego; w 1910 r. został tymczasowo usunięty z uniwersytetu za kierowanie strajkiem studenckim. W tym samym czasie został przewodniczącym Związku Młodzieży Socjalistycznej „Spójnia”. W 1913 r. wybrano go na członka komitetu warszawskiego SDKPiL. Niejednokrotnie bywał aresztowany. Po odwołaniu armii rosyjskiej w 1915 r. z Królestwa Polskiego razem z innymi więźniami warszawskiego więzienia został ewakuowany do miasta Oriol. Następnie przeniósł się do Moskwy, prowadził działalność rewolucyjną w guberni mińskiej, a po rewolucji lutowej przyjechał do Piotrogradu. Podczas lipcowej demonstracji bolszewików został aresztowany i zwolniony na kilka dni przed rewolucją październikową. Jesienią 1917 r. był komisarzem Piotrogradzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego i wraz ze Stanisławem Pestkowskim kierował akcją przejęcia Poczty Głównej i Telegrafu.¹⁹ Na II Zjeździe Rad, który zaczął się 26 października (8 listopada)

1917 r., Leszczyńskiego wybrano na członka Ogólnorosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego z ramienia frakcji bolszewickiej. W listopadzie 1917 r. został wybrany do Zgromadzenia Ustawodawczego jako kandydat mińskiego okręgu wyborczego, z listy bolszewików. Od listopada 1918 do czerwca 1919 r. był komisarzem do spraw polskich przy Ludowym Komisariacie ds. Narodowości i pomocnikiem Józefa Stalina, z którym się zaprzyjaźnił. W 1924 r. Leszczyński pracował w aparacie Francuskiej Partii Komunistycznej, był jednym z redaktorów gazety „L’Humanité”. W 1929 r. przy poparciu Kominternu stanął na czele Komunistycznej Partii Polski. W tym samym czasie został członkiem prezydium Kominternu. Aresztowany 19 czerwca 1937 r., 21 września został rozstrzelany „za udział w polskiej terrorystycznej organizacji szpiegowskiej” (POW)²⁰.

Wiaczesław Mienżyński

(*Mężyński*)

Urodził się 31 sierpnia 1874 r. w Petersburgu, w polskiej rodzinie szlacheckiej wyznania prawosławnego. W 1898 r. ukończył wydział prawa Uniwersytetu Petersburskiego. Prowadził zajęcia w szkołach wieczorowo-niedzielnym dla robotników. W 1902 r. wstąpił do SDPRR i przyłączył się do bolszewików. W 1905 r. należał do organizacji wojskowej przy komitecie SDPRR w Petersburgu i był redaktorem gazety bolszewickiej „Kazarma” (Koszary). W 1906 r. aresztowano go; po zwolnieniu emigrował. Na wychodźstwie związał się z ugrupowaniem „Wpieriod” (Naprzód). Później stopniowo odchodził od działalności rewolucyjnej. Od 1915 r. pracował w banku *Crédit Lyonnais*. Po rewolucji lutowej wrócił do Piotrogradu, redagował gazetę „Sołdat” (Żołnierz). Aktywnie uczestniczył w jesiennym przewrocie jako członek bolszewickiego Biura Organizacji Wojskowej. Został mianowany komisarzem Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego w banku państwowym. Następnie, aż do marca 1918 r., był ludowym komisarzem finansów, a później konsulem generalnym w Berlinie. Od 1919 r. pracował w WCzK, zajmował stanowisko naczelnika wydziałów specjalnego i zagranicznego. W 1923 r. został pierwszym zastępcą przewodniczącego OGPU Dzierżyńskiego, a w 1926 r. jego następcą. Z powodu choroby serca miał ograniczoną zdolność do pracy i podstawowe obowiązki naczelnika OGPU wykonywał jego zastępca Gienrich Jagoda. Mimo to Mienżyński jest odpowiedzialny za sfabrykowany proces szachtyński z 1928 r., procesy Partii Przemysłowej, Pracowniczej Partii Chłopskiej i Związkowego Biura Bolszewików, za represje przeciwko byłym oficerom carskim w trakcie operacji „Wiosna” i przeciwko chłopom podczas kolektywizacji. Zmarł na atak serca 10 maja 1934 r. w sanatorium w Gorkach pod Moskwą. Na procesie w 1938 r. Jagodzie inkryminowano zabójstwo Mienżyńskiego przez stosowanie nieprawidłowego leczenia. Żadnych dowodów na zasadność tej wersji nie przedstawiono.²¹

Józef (Josif) Unszlicht

Żyd, urodził się 31 grudnia 1879 r. w Mławie, w rodzinie księgowego. Ukończył w Warszawie Wyższe Kursy Techniczne o specjalności elektrotechnicznej. W 1900 r. wstąpił w szeregi SDKPiL. Był sześciokrotnie

aresztowany. W czasie rewolucji lutowej przebywał na zesłaniu na wschodzie Syberii. Przyjechał do Petersburga i w kwietniu 1917 r. został wybrany na członka Rady Piotrogradzkiej. W październiku 1917 r. był członkiem Piotrogradzkiego Komitetu Wojskowo-Rewolucyjnego. W 1919 r. został ludowym komisarzem spraw wojskowych Litewsko-Białoruskiej SRS. Podczas wojny sowiecko-polskiej był członkiem rewolucyjnej rady wojskowej przy 16. Armii oraz przy Froncie Zachodnim; zasiadał w Tymczasowym Komitecie Rewolucyjnym Polski. W latach 1921–1923 był wiceprzewodniczącym WCzK/GPU; na jego wniosek powstało specjalne biuro prowadzące aktywną działalność wywiadowczą polegającą na dezinformowaniu przeciwnika i likwidowaniu przeciwników władzy sowieckiej za granicą. W latach 1925–1930 był wiceprzewodniczącym Rady Wojskowo-Rewolucyjnej ZSRS i zastępcą ludowego komisarza do spraw wojska i marynarki. W latach 1933–1935 stał na czele władz lotnictwa cywilnego, a w roku 1935 został sekretarzem Rady Związkowej Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRS. Aresztowano go 11 czerwca 1937 r. i oskarżono o przynależność do „sieci dywersyjno-szpiegowskiej polskiego wywiadu w ZSRS (POW)”. 28 lipca 1938 r. został skazany na rozstrzelanie (wyrok wykonano następnego dnia).²²

Rzecz ciekawa, że proletariackim pochodzeniem mogło się poszczycić jedynie trzech spośród szesnastu polskich rewolucjonistów. Jednakże taka sama sytuacja panowała, ogólnie rzecz biorąc, w całej SDPRR, gdzie dominowała inteligencja pochodzenia szlacheckiego i plebejskiego. Trzeba dodać, że wszyscy represjonowani polscy rewolucjoniści, których życiorysy zostały przedstawione w naszym artykule, w latach 1955–1957 zostali zrehabilitowani przez kolegium wojskowe Sądu Najwyższego ZSRS, co dowodzi, że nie byli winni udziału w przestępstwach, o które ich oskarżano.

Spośród szesnastu Polaków i polskich Żydów, którzy zajmując odpowiedzialne stanowiska, uczestniczyli w rewolucji październikowej w Piotrogradzie, czterej (Dzierżyński, Mienżynski, Wesołowski i Radziszewski) zmarli przed 1937 r., czyli przed rozpoczęciem „operacji polskiej” NKWD, kiedy to przedstawiciele sowieckiej nomenklatury oskarżono o przynależność do nieistniejącej już wówczas Polskiej Organizacji Wojskowej. Spośród dwunastu pozostałych jedenastu zginęło w latach 1937–1938, stając się ofiarami „operacji polskiej”. Tak oto rewolucja pożarła swoich dawnych wodzów – polskich internacjonalistów.

Tekst pochodzi z nr 10/2017 "Biuletynu IPN"

¹ W 1900 r. na terenie Polski w granicach z 1921 r. w grupie wiekowej 15–49 lat przewaga kobiet wynosiła 109 tys. osób. W 1921 r. powinna wynieść 123 tys. osób, jednak osiągnęła 869 tys. osób. Tak więc straty wśród populacji osób w wieku poborowym, przede wszystkim żołnierzy, można oszacować na 746 tys. osób (K. Latuch, *Straty demograficzne Polski w latach 1939–1945 (Z prac nad weryfikacją oficjalnych szacunków)*, [w:] *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, Warszawa 2009, s. 40–41, tab. 1). Liczbę ludności Królestwa Polskiego w 1900 r. szacowano na 10 mln, a ludność Wołynia i zachodniej Białorusi (z Wileńszczyzną) z pewnością nie przekraczała 2 mln osób. Razem stanowiło to 10 proc. ludności Cesarstwa Rosyjskiego. Straty armii rosyjskiej w I wojnie światowej w świetle naszych danych wyniosły 2 193,6 tys. osób (B. Sokółow, *Cena wojny. Ludskie potier Rossii/SSSR w XX–XXI w.*, Moskwa 2017, s. 36). Straty ludności mierzone liczbą zabitych i zmarłych w owym czasie na terenach, które w 1921 r. weszły w skład niepodległej Polski, można oceniać na 220 tys. osób. Ludność Galicji w 1914 r. liczyła 8 812 tys. osób – czyli 16,7 proc. ludności całych Austro-Węgier (I. Deak, *Beyond nationalism. A social and political history of the Habsburg officer corps, 1848–1918*, Oxford 1990, s. 12–13, 179–180). Straty armii austro-

węgierskiej w I wojnie światowej wyniosły 1 016,2 tys. osób (B. Sokołow, *Cena wojny...*, s. 50), a straty ludności Galicji w I wojnie światowej należy szacować na 170 tys. zabitych i zmarłych. Cesarstwo Niemieckie utraciło na rzecz Polski po I wojnie światowej terytoria o łącznej liczbie ludności 3 902,7 tys. (nie licząc Gdańska), a więc 6 proc. przedwojennej ludności Niemiec (*Territorialnyje i demograficzeskije potieri Giermanii w riezultacie Pierwoj mirowoj wojny 1914–1918 godow*, <http://www.warconflict.ru/rus/xx/?action=shwprd&id=1476> [dostęp: 29 VIII 2017 r.]). Straty armii niemieckiej w latach 1914–1918 wyniosły 2 037 tys. zabitych i zmarłych (B. Sokołow, *Cena wojny...*, s. 41). W owym czasie na ziemiach, które przeszły do Polski, musiało poleć 122 tys. osób. Straty armii polskiej w latach 1918–1920 wyniosły 90 tys. poległych, łącznie ze zmarłymi w niewoli (B. Sokołow, *Cena wojny...*, s. 136–138). Pozostałe 144 tys. to głównie żołnierze polegli podczas sowieckiej wojny domowej, wywodzący się z ludności zamieszkałej w Polsce w granicach z 1921 r. Należą tu m.in. Ukraińcy z Galicji i Wołynia, walczący w oddziałach Ukraińskiej Armii Halickiej podczas wojny polsko-ukraińskiej lat 1918–1919, a następnie przeciwko Armii Czerwonej, jak również Białorusini z zachodniej Białorusi walczący w szeregach Armii Czerwonej.

² *Russkij gienierał na czechosłowackoj służbie. Gienierał Siergiej Wojciechowski*, 14 IX 2004 r., <http://russkie.org/index.php?module=fullitem&id=7621> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

³ N. Sysojew, *Tajny Żelaznego Fieliksa*, „Niezawisimoje Wojennoje Obozrienije”, 14 VIII 2015 r., http://nvo.ng.ru/history/2015-08-14/8_felix.html [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

⁴ Por. Dzierżyński Fieliks Edmundowicz, [w:] *Encykłopedija Krugoswiet*, http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/DZERZHINSKI_FELIKS_EDMUNDOVICH.html [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

⁵ Por. I. Guro (właśc. R. Sobol), A. Andriejew (właśc. P. Sudopłatow), *Gorizonty. Powieść o Stanisławie Kosiorze*, Moskwa 1977, <http://e-libra.ru/read/367824-gorizonty-povest-o-stanislave-kosiore.html> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

⁶ Por. A. Alejewa, *Wosstanie obrieczonnich ili za czto rasstrielali Kosiora*, <http://gordonua.com/specprojects/Pavlogradskiy-bunt.html> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

⁷ Por. S. Piestkowskij, *Ob Oktjabr'skich dniach w Pitierie*, [w:] *Riewolucyja, izmieniwszaja mir*, Moskwa 1977, s. 57.

⁸ Por. A.W. Barynkin, *Sud'ba sowietskoj missii Krasnogo Kriesta w Warszawie w kontiektie sowietsko-polskich odnoszenij na rubieże 1917–1920 gg.*, „Wiestnik Brianskiego Gosudarstwiennoho Uniwersiteta. Istorija. Litieraturowiedienije. Prawo. Jazykoznanije” 2012, nr 2, s. 17–21; Stanisław Wesołowski, <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/polityka/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/39775,ul-Wesolowskiego-Bronislawa.html> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

⁹ Por. F. Grzelszczak-Grzegorzewski. *Autobiografia*, „Z Pola Walki”, 1958, nr 2; Franc Janowicz Grzegorzewskij (Grzelszczak), [w:] *Żertwy massowogo tierrora. Butowski poligon NKWD w 1937–1938 gg.*, <http://www.sinodik.ru/?q=bio&id=81784> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹⁰ Zob. biografię A. Arskiego-Radziszewskiego: G. Czarait, *Professor Arskij*, „Kalwina”, Kojdanawa 2014; http://acarajj-kut.blogspot.ru/2014/03/2014_11.html [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹¹ A. Doleckaja, *Kak my diełali film dla antistalinskogo projekta*, „Snob”, 31 V 2010 r., <https://snob.ru/profile/5313/blog/19281> [dostęp: 29 VIII 2017 r.]; *Dolecki (Fienigsztiejn) Jakow Gienrichowicz*, [w:] *Almanach „Rossija. XX wiek”. Biograficzeskij słowar'*, <http://www.alexanderyakovlev.org/almanah/almanah-dict-bio/1014285/4> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹² *Bajer Wiktor Jakowlewicz*, [w:] *Baza danych Knig Pamiaty. Projekt „Biessmiertnyj barak”*, <http://bessmertnybarak.ru/books/search/?search=%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B5%D1%80%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹³ Por. S. Piestkowskij, *Ob Oktjabr'skich dniach w Pitierie...*, s. 58–60.

¹⁴ Por. Piestkowskij Stanisław Stanisławowicz, [w:] *Martiolog rasstrielannyh w Moskwie i Moskowskoj oblasti. Pamiat' o biesprawii. Projekt Muzeja i obszczestwiennogo centra „Mir, progress, prawa czelowieka”*, <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/martiolog/?id=12619&t=page> [dostęp: 29 VIII 2017 r.]; *Zakrytoje pis'mo o faszystsko-powstanczeskoj, szpionskoj, diwersionnoj, porażenczeskoj i*

terroristycznej działalności polskiej rozwiadki w SSSR, 11 awgusta 1937 g., [w:] Łubianka. Stalin i Głównoe Uprawlenije Gosbiezopasnosti NKWD. Archiw Stalina. Dokumenty wysszych organow partijnij i gosudarstwiennoj własti. 1937-1938, Moskwa 2004, s. 303-321.

¹⁵ Por. Wojciechowski Michaił (Marian) Antonowicz (1882-1948), <https://murzim.ru/nauka/istorija/istorija-sssr/31129-voycehovskiy-mihail-marian-antonovich-1882-1948.html> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹⁶ Wronskij Aleksandr Stanisławowicz, [w:] *Martirolog rasstrielannyh w Moskwie i Moskowskoj oblasti*, <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/martirolog/?t=page&id=5024> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹⁷ Sławinskij (Koczarskij) Adam Siemionowicz, [w:] *Baza danych Knig Pamiati. Projekt „Biessmiertnyj barak”*, <http://bessmertnybarak.ru/books/person/25501> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹⁸ A.S. Sokolow, Bronskij (Warszawskij) Mieczysław Gienrichowicz, [w:] „Kondratjewskije Wołny”, Almanach, t. 4, Wołgograd 2015, http://www.socionauki.ru/almanac/k_w_4/pdf/004_2.pdf [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

¹⁹ Por. S. Piestkowskij, *Ob Oktiabr´skich dniach w Pitierie...*, s. 58.

²⁰ Leszczińskij (Lenskij) Julian Marianowicz, [w:] *Baza danych Knig Pamiati. Projekt „Biessmiertnyj barak”*: <http://bessmertnybarak.ru/books/search/?search=%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9&number=60> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

²¹ Por. O. Mozochin, T. Gladkow, *Mienżynskij. Intielligent s Łubianki*, Moskwa 2005.

²² Unszlicht Josif Stanisławowicz, [w:] *Martirolog rasstrielannyh w Moskwie i Moskowskoj oblasti*, <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/martirolog/?t=page&id=14443> [dostęp: 29 VIII 2017 r.].

COFNIJ SIĘ